

B 87246

B 27246

LÖW IMMÁNUEL

5692 V E A D A R

Másodikán délelőtt

BOKOR ADOLF

Másodikán délután

SELTMANN LAJOS

Hetedikén délután

KÉTSZERHÉT ÜNNEP

SZEGED
SZÉCHENYI-NYOMDA
1932.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000770632

B 87246

Bokor Adolf

1882. III. 10.

Bokor Adolf

hitközségiünk jótékonyági elöljárója emlékének.

Elnöke volt a Szegedi Chevrának, a Lloyd-Társulatnak, a Gyógyszerész és a Droguista Egyletnek, az Ipartestület számvizsgáló bizottságának. Beltagja volt a Kereskedelmi és Iparkamarának. Tagja volt a XXII. kerületi bíróságnak, Szeged törvényhatóságának és közigazgatási, jelölő, adófelszólamló, kórházi és számonkérő bizottságának, iskolaszékének, üzemi igazgatóságának és női kereskedelmi iskolai igazgatóságának, az Országos Társadalombiztosító választmányának.

Bokor Adolf

1932. III. 10.

התשלם כל השלמה (Kir. I 7, 51) Megszűnt, véget ért a sokágú, szerény, sürgő munka — így olvassuk e héten az írásból. Munkatiltó, merev keze a halálnak elállította részvevő, meleg szíved verését. Vége szakadt a közért, közjólétért, közjótétért folyt munkálatos fáradalomnak. Elállott a loholó robot lihegő törtétese és lélekbe markoló fájás gyűjtött egybe mindnyájunkat a szentély csarnokába, amelyen át úgy szeretél bejárni, hogy áhítattal gyakorold Isten házát. A köznek vesztesége nekünk egyéni gyászunk; családod mélységes gyászában osztoznak közéletünk szereplői.

Városunk közügyét híven, kitartón szolgáltad, szolgáltad a közre tekintő nemes elszántsággal. Szolgáltad a polgárok védelmét a kincstár ijesztőn tornyosodó igényeivel szemben, de legodadóbb szeretettel a mi kegyeletes feladatainkat szolgáltad. Nem pusztán ülészekések higgadt elülülője voltál, nem merült ki tevékenykedésed az igazgatás intézésében, hanem mély, vallásos, hagyománytisztelő érzülettel teljesítetted a chevra hivatásából fakadó feladatokat. Beteglátogatás, haldoklók meghatott környékezése, gyászkiiséret vezetése, gyászbamerültek vigaszos felkeresése — mindent ki nem merülő, hívő buzgósággal teljesítettél és példaadó, de ritka követésű fáradatlansággal. És mennyire fáj nekéd, hogy az idők mostohasága megkötötte a chevra kezét a támogatás mértékében, hogy reánk szakadt a takarékoskodás szomorú böjtideje. Örökölt jótétlelkünk élt tebenned!

Ötödfél évtizede, hogy fiatal gyógyszerész mutatkozott be. Idegenből jött Szegedre és ma Szeged hatósága és közléte, hitfeleink közléte köríti ravatalát a nálunk gyökeret vert és meghonosodottnak.

Alig egy éve, hogy a szomszéd sarokházban ünneplésre

gyűltünk. Köszöntöttünk 70-edik születésnapodon, ma már bánatos lélekkel, sóhajos gyásszal ismétljük az ígét: elvégeztetett életed sokágú, serény, sürgő minden munkája. Legyen békés pihenésed a sír ölén, ébredésed az öröklét derűjében!

Amen.

Elköltözött testvérünk, Bokor Adolf! Hány testvért kísértünk együtt végső útján! Most téged kísérlek könnyező szemmel. Öröklétbe átenyésztedben búcsút veszek tőled. Tördelt zokogása kísér özvegyednek, gyermekednek, véreidnek, régi szolgálóidnak. Végső búcsúra gyűltek, akik becsültek a közéletben, a város hatósága, a hívek gyülekezete és elöljárósága, chevrád testvéri kara, kartársak, a vezetett társadalmi alakulatok, kereskedés, ipar, munka összefogó körei.

Az Úr áldjon meg és őrizzen meg haló porodban;

Az Úr világíttassa feléd arcát, és legyen irgalmas
irántad az ítéletben;

Az Úr fordítsa feléd arcát és adjon néked békét,
az örökkévalóság háborítlan békéjét.

Amen.

Seltmann Lajos.

ברשות שוכן השחקים אלו אין לנוע
 ברשות תורת קדשו ממנה אין לרוע
 ברשות חבר מלוה אשר תמו לנוע
 את הראוי מבעליו לא ימנע מנוע
 ברשות אחי הרב הנפטר זקן ושווע
 אשר עז לו בתורה ובחכמה ורוע
 עלה לדום ואישר עד ישבע שבע
 נפשו הטוהרה תמצא לנצח מרגוע
 שבתו איר הדום ואשים שכן בלוע
 אסוף אומר, מלתי שמעו נא שמעו
 יהיו לרצון אמרי פי לפני אלה
 אשר על כל הנאם הוא נאה ונבזה
 אמן

Elköltözött kedves kortársam, félszázadon túl szomszéd kartársam bibliai héber nevet is viselt. Nevével a szentírás sokszázados irodalmában ismételve találkozunk. A jámbor őskor szerette gyermekeit gyermeki bizodalommal Eliézernek nevezni: Istenem az én segítőm!

Hatféle sorsú, hatféle szerepű egyén lép fel e népszerű néven. Hasonnevűinek e sorához fűződik önként e bánatos kegyeletű órán méltató emlékezésünk. Az ősi névviselekkel párhuzamba kívánczik pályád, fejlődésed, sorsod folyása.

A ravatal megállítja a vesztésének tudatára ocsúdó emlékezés visszaszálló útját, a bezárult sírhant nyugalma föltárja az elmélázó, méltató visszapillantás elrekesztett kapuját.

I. A hasonnevűek elseje ¹ וְשֵׁם הָאִדָּר א' Mózesnek fia. Róla szól az írás: Eliézer legyen, mert Istenem az én segítőm. E segítőbe vetve bizalmát indul el kisdéd falujából a korán elárvult, zsenge kisdéd. Elindul hívő lélekkel a jesíva felé, a bócher bolygó, böjtös, nélkülöző útjára.

Színes pasztelrajzú, bájos életképben írta meg pályaindulását, amelyet a tanulás öröklött jámbor ösztöne nyitott meg.² Megírta a kilenc éves kislány első otthoni talmudreferálásától és a belőle fakadt szülői reménységtől, hogy finom bócher válik belőle,³ a pozsonyi átalakuló szemkör-tágultáig a jesíva életét. Bátor eltökéléssel a művelődés tágabb terére tért. Pozsonyban az egyoldalúság szűk keretéből.

A régi jesíva — s a mi hazai ily intézményünk ma is mind a réGINEK mása, alig változó fönmaradása — csak a kiváló tehetségek méreteihez szabódott, hozzájuk alkalmazkodott előadásával, a megérthetőség igényeivel, a megértés haladásával, a kutatóvá neveléssel. Sok közepes tehetség elkallódott, amiből a mai átlagra szabott közép és főiskola közepes átlagértéket tud nevelni. A modern nevelés terén is föl-fölmerül a kiválók külön kezelésének gondolata. De hogy volna lehető a kiválóság mértékének tisztas megállapítása a mi rang, cím, vagyon- és fajtagolta, megvesztegetett beállítású társadalmunk ölen?

A bócher fejlődése és sikere a föltűnő tehetségen fordult meg. Régi szövegekben járatos, bőséges olvasottság, rejtélyfürkésző türelmes töprengés, gondolatszövedék-szövő elmésség, vitató él, találó élc, csattanó megoldáshoz tetszetős, fogas kérdés megfogása döntött siker, haladás, hírnév tárgyában.⁴

Ha azután más pályára lépett onnan az ifjú, edzett, szívós kitartása, szervessé vált nélkülöző készsége, ellenálló erejének vérteteze gyorsléptű haladásra képesíté. Természetrajza⁵ megérteti, miért lehet merő egyoldalúság fölfokozta rugalmassággal a bócherből MINDEN. Lehet belőle: tömörödtén gyorsbontakozású, célbatörő pályán neves tudós, híres művész, hírneves államférfiú, sőt még nagynevű rabbinus is, aminő belőled vált, Seltmann Lajos, a kisvárdai környezet „kisasszony“-nak becézett árva fiúcskájából. Minden lehet a finom bócherből, mert nem képesítést nyert, hanem készsége fejlődik őserővé.

II. A hasonnevűek másodika מִי בֶן זֵכֶר⁶: az emlékezés fia. Tanulmányainak oszlopos istápjja, amely gyermekeire öröklődött, szabatos emlékező tehetsége volt, kezdetben vallásos, utóbb világi tudás bőséges, könnyen nyíló, gyorsan jelenítő, elsikkadást nem ismerő tárháza.

E tárház gördülékeny kincseiből eredt a szent nyelvnek élővé

válta benne. Évtizedekkel ezelőtt győri ülésünk alkalmával ⁷ a fehér asztal mellett világos, zengzetes, dallamos szent nyelven ⁸ szólalt föl, meglepve az együttlévő kartársakat. Anyanyelv gördületével folyt ajakáról a szó akkor, amikor még nem a haladó kornak céltűzése volt a szent nyelv életrekeltése. Mintha róla szólna az írás ígéje: ⁹ וְאֶשְׁלַח אֹתוֹ ⁹ előre küldöm őt új idők, új irányok, új eszmények hirdetőjéül.

III. ¹⁰ הוּא דְּמִשְׁכָּא Az ősapának hűséges, háztartó sáfárja a hasonnevűek harmadika. A hűséges öreg sáfárt messze földre való küldetésének során az írás meg sem nevezi a küldetés szokatlanul részletes leírásában. Háttérben marad a hűséges sáfár épen úgy, mint gyászoljuk sáfárja az Úr ígéjének a maga önfeláldozó, előtérkerülő igénytelenségében, önérzetes, rátartó szerénységében.

Mellettem indult ígéretes lelkési pályája. Áll még az árvízlátta, szerény Kálvária-utcai hajlék, amely nyolc hónapig rejtette fiatal boldogságát. Jött az árvíz purimestje. Szólítottam, vigye magával a taliszt és tefillint, mert száraz lábon nem jövünk be többet a zsinagógába. A Tisza szeszélyétől idegen lelke habozott, de megfogadta a tanácsot. Nem is találkoztunk többé a régi zsinagógában az új zsinagóga felszentelésének napjáig. És 1879-ben a romvárosból menekültőt tárt karokkal fogadtátok. Hálás igénytelensége mindvégig idekötötte, ittmarasztalta. Ötvenhárom évig lelkéskedett e gyülekezet körében. A szent nyelv betűi szerint קִּי־קֶרֶת, az ötvenhármának számvetése. קִּי־קֶרֶת Kert, de nem mindig קִּי־קֶרֶת éden kertje volt pályájának e végállomása.

Nem loholt sohanapján jutalmas elismerés, elismerő jutalom után, pedig mennyire meg tudta becsülni másokban a hév hitet, a szilárd jellemet, a mélységes tudást! Minő megható imádatos rajongással, könnyező hálaadással emlékezik meg mestereiről, a kisvárdai jesíva fejről r. Avrohom Jicchok Weinbergerről és a berlini jesíva feledhetetlen buzgóságú mesteréről, r. Ezriel Hildesheimerről וְעִזִּי. ¹¹

IV. ¹² וְיִתְנַבֵּא Negyediknek prófétai küldetés hasonnevűje lép elénk.

Élőszavú, ékesszavú, ébresztőszavú szónokpróféták és öröktollú írópróféták szent sora irányította az ős Izraelt. Az élő szó, az élő szónok szava az írotnál megragadóbb, hatékonyabb, varázsosabb, az írott szó messzebbszálló az egyízben elhangzó beszédnél: mindkettőnek hatását egybekapcsolja a rabbinus nemes hiva-

tása. Mindkettőre kiválósága volt karunknak elhunyt lelkipásztorotok. Belelátta a múlt igéjébe a jelent és a jelenbe a múlt igéjét. Ebből született találó íráselemzése. Finom fordulataiért, az írás szellemes alkalmazásaiért szentbeszédei városszerte eseményszámba mentek. Közülük nagyon ritka írásba rögzült örökség maradt utána, szinte véletlen akadunk egy-egyre régibb tanulmányaiban.¹³ Mózes csatára készül és szól Józsuéhoz: Holnap a bércmagaslat ormán állok, kezemben az Úr csodapálcája.¹⁴ Diadalmas lészen küzdésed, ha oly férfiakat vallasz vezéreidül, akik a bércmagaslat ormán pallérozódást, polgárosodást hittel egybefűző őrtanyán állanak éretted őrt.

Nagysúlyú volt szava a szószéken, könnyűd volt tolla az írott szóban, könnyűd és fordultatos. Minő csíszolt élű a csodarabbiról szóló csevegésének csattanó végfordulata! Te veled, mondja a csodarabbi, nem játszom: nagyon bele találsz nézni a kártyámba! És ennek a hajdani bóchertársának kiélezett bírálatot ad szájába az újabb ívású zsidó tudomány céltűző botlásairól.¹⁵

Saját megszívelendő nézetét sejtethjük itt, amely oly ritkává tette tudós írói szereplését, pedig a nőről a talmudban írt népies, de kimerítő anyagú tanulmányában értékes ízelítőt nyújtott.¹⁶

„A ti új tudakosságotok“, mondatja a csodarabbival, „fölösleges fecsegés. Hol kölcsönszók vadászata, hol nyelvtani aprólékos-ságok, kiejtési árnyalatok elemzése, hol avult feliratok kibetűzgetése, könyvesházak rég szunnyadó írásainak hiábavaló költögetése...“ Ritkán írt s a hagyomány rengetegében való ritka jártasságát csak alig néhány héber tanulmánya igazolja.

Csak huzakodva nyúlt a tollhoz, de védekezésünk erőssége volt, amit írt.¹⁷ A faj fatalitásának fölhányásáról, az anyagimadás divatos vádjáról írt idejét ma sem múlt, elévületlen cikkelyt. A szerzés túlfokozott ösztönének, az arany túlértékelő imádásának, a törtető telhetetlenség szemrehányásának sűrűn emelt vádjait hárítja el rólunk,¹⁸ Joga, benső hivatottsága volt, a szerzés dühének vádja ellen föllépni, mert a vagyonszerzés indítéka hiányzott kebléből. Nem volt kereső érzéke, hiszen lemondó megelégedés volt lelkiületének legszembeötlőbb alapvonása. Irányelve a rabbiállás képesítése és méltósága körül az írás parancsa volt: Válassz a népből derék egyéneket, istenfélő, igaz, haszonlenéző férfiakat!¹⁹

V. וְבני בְּרַךְ זִמְרָה וְיִיעֵשׁ וְאֵלֶּה ²⁰ A hasonnevűek ötödike harmadik ősapánk dedunokája, aki druszáit származás rangjára előzi, amint

rangra — különösen önnön érzése szerint — a szefárd ágazat előkelőbb a gólusz egyéb leszármazóinál. Ennek az ágazatnak volt elhúnyt barátom leszármazója. Ősei az amsterdami temetőben nyugosznak, ahova sok éve elzarándokolt Berlin, Hamburg, London, Rotterdam, Hága, Amsterdam felé jártában.²¹ Úti emlékeit avatott tollal, hírlapírói üdeséggel, sziporkás ötletek tarka játékaival írta meg.

Elszörnyűdve látta meg már akkor — 47 esztendeje — mennyire dúl német földön a fajiság szenvedelme. Látta a bálványképpé torzult fajfönnhéjázást!²² És megrémülve, megszágyenülve tapasztalta a külföldi körökben minő mélyen megalázta hazáját a gyűlölség gőzkörébe merültek bűnös izgatása, Tisza Eszlárnak akkortájt lezajlott szégyenes színjátéka. Végzetes rombolást végzett Magyarország hírnevén a pernek szennye, gyalázata. Mikor pedig évtizedek pora belepte a szégyenfoltot, Orgovány lett jóhírünk színvonalsülyesztő, szégyenújító jelszava.

VI. Lezárjuk már a hasonnevűek névrokon sorát a hatodikkal: מנני הכהנים²³, az ős papi nemzetség sarjával. E nemzetség fia volt lekipásztorotok: a könnyű izgulású kóhén-véralkat, heves vérmérséklet örököse.

Gyengéd szeretet ajnározta őt a vásárhelyi paplakban. Nem izgatni, enyhén csillapítani volt törekvése annak, akivel a mennyei Gondviselés egybefűzte a gondok viselésének egyigabeliségére. Hitvese óvta, meghitt osztályosa sűrű gondnak, ritka örömmek. Boldogsága voltál, bánatának felezője, örömének osztályosa, fokozója hősiesen együttküzdő élete párja. Ott voltál, mikor félszázad múltával Imre esküvőjén nálunk újból s utoljára hirdette az ígét, s apai megindultságából fakadó foganatos áldása szállott gyermekeidre. Véle gyászoltad tudós fiatalok elvesztését, aki a szefárd ősök inkuizíciójának korán kiszenvedett kutatója volt. Angyali türéssel, fájdalomat rejtve könnyítetted végső, vívódó szenvedését.

Most özvegyül múltbasíró gyászod könnyűje hull, mi pedig szólunk hozzá: kóhén voltál, papnak születted, papnak neveltél önmagadat. Megdicsőülés fényvonalában lépsz immáron mindannyiunk elé!

* * *

Megkíséreljük vázlat korfestő összefoglalásába foglalni a tűnő látomást. Ilyennek látunk: A jesíva merész egyoldalúsága után

szélesebb szemkörben eligazodó gazdag képességek nem elegyülnek el, hanem eredeti, átlagtól elütő, szokványosból eltörő, jellegzetesen sajátos, egyéni különvalóság értékes, tiszteletparancsoló képviselőjét termik ki ölükből.

Az önnevelte jellem és a világiakban önnöntanítású s ezért mélyebben gyökérverő fő talán a szokottnál fejesebb, olykor kevésbé simulékony, zárkozóbb másoknál. Az árvahodó hitbuzgóság sík fenyérére vetődött, magában álló sziklatömbre, a mező szintjéből fölmeredő, messze hegyvidékről odatévedt árvaköre hasonlít az ő magafájának különzött egyedülsege. Nem tudta a harmadöltőbeli hívek ragaszkodó hálája eltüntetni az egyedültség sorsának kísérő, keserű érzetét. De most, hogy felidéződik félszázados itthelyi működése, érzik, hogy mégis egy voltál velük és megindult lélekkel ölelik keblükre hívő hitet hirdetett intelmeidet, előkelő, próbaállott jellemed példázó pályafutását.

*

Utolsó izeneted megható szavát fogadtam meg bánatos lélekkel ez óra bús emlékezésiben. Megkíséreltem élő szó vázlatával hűségre megközelíteni menyed művész-ecsetének alkotását. Már csak eggyel tartozom végakaratom rendelkezésének: síremléked föliratával.

Keresve téged ott, ahonnan felénk csak törpehullám föl nem fogható néma hangja, szemnemlátható fénysugára száll, küldöm utánad betűbe kívánczoló emlékedet — zengő ősi nyelven, édes anyanyelven.

בחדרי התורה חנה והט"ף מוסר גן שנה
בעט ידו שם טוב קנה בעתו — עט — לרום פנה

Félszázasztendőn hirdetem a vígaszos ígét!

Hantom alól cseng már könnyfeledő vígaszom:

Gyermekeim, hiveim, hű hitvesem, én unokáim:

Hantnak ölen túl dús mennyei béke ölel!

Amen.

מנוחה נכונה

JEGYZETEK.

¹ M II 18,4. — ² Imit 1895,264. — ³ U. o. 277. — ⁴ U. o. 1898,193. — ⁵ U. o. 285. — ⁶ Krón. I 27,16. — ⁷ 1889 VIII 13. — ⁸ Imit 1898,207. — ⁹ Ezra 8,16. — ¹⁰ M I 15,2. — ¹¹ Imit 1895,285. — ¹² Krón. II 20,37. — ¹³ M. Zs. Szemle 2,124. — ¹⁴ M II 17,9. — ¹⁵ Imit 1898,225. — ¹⁶ A nő a tal-mudban. 1887. — ¹⁷ Imit 1897,127. — ¹⁸ U. o. 122,124. — ¹⁹ M II 18,21. — ²⁰ Krón. I 7,8. — ²¹ M. Zs. Szemle 2,119,242. — ²² U. o. 120. — ²³ Ezra 10,18. ²⁴ Krón. I 15,24. —

Kétszerhét ünnep.

ברשות השם אשר לו הזכורה	בורא עולמי חומר אף צורה
ברשות תורת קדשו אשר אין לה תמורה	קדם כל פועל אשר הוא יצירה
ברשות כנסת אמתו גולה וסורה	ובכל זאת לצורה כנסת נצירה
ברשות אבות העולם שנתנו לקבורה	מוהרים מאירים כאש המדורה
ברשות כל נשמה לטובה זכורה	בקרבת שרדי בצורר עד צורה
ובנפשנו לעד לעולם קשורה	ברשות הישישים שיבתם הדורה
בשפע יול טובים ולא במשורה	ברשותכם רבותי יקרוי חבורה
העוסקים במצוה קלה וחמורה	כל רעה מכם תהיה עצורה
אספה נא לענות בשפה ברורה	לכבוד הבורא מלתי אמורה
תנעם לחכם כתאמה כמורה	ותחי בלבכם לנצח שמורה

אמן

Irányítója emlékezésünknek szombat¹ és ünnepek kétszeres sorozata: a szombat, a három zarándokünnep, a berekesztő nyolcadik nap s végül יוה"ב és יוה"ד. És a kétszerhétnek párhuzama az a tizennégy cím, amelybe Maimúní formakereső szelleme, rendszerező tudása, rendszertermő bölcsellete 700 éve sűrítette hitünk kútforrásának sokrétű tartalmát, amelyet összefoglalt tudós szabású, áttekinthető törvénykönyvének gyönyörű tagolású palotájába.

Ia. Minden ünnep-ülésünk őse és eleje a szombat nyugalma. Nem a bolygó vándorra lefokozott naptári szombat, amelynek elrendelését a népszövetség első elismerésre méltó megállapodása hátrította el, nem utolsó sorban londoni jeles kartársam szívós és szókimondó ellentállására, hanem a történelmi szombat, a változatlan forgású őshétnek záró pihenése: וְזָכַר לֵמֹכֶה ahogy a kiddusban nevezzük: a teremtés művének emléknapja. És ahogy a kiddus folytatja למקראי קדש a szombat kezdése כי הוא יום תחלה összeseregeltetés napjainak וְזָכַר לַצִּיָּת, amik mindannyian a micrajimí háromhullás, az egyiptomi igatörésnek emléktartói.

אברהם נתברך בשבע ברכות ויגדל שבע מועדות בשנה² Áldása Ábrahám-nak és népének, hogy e hetes ünnepszám mindegyikének eszméjét szolgálják késő leszármazottai, szolgálták azok is, akiket idén sirattott Izrael a mai izgalmas élet változatos, de szűken termő kenyérmezején.

* * *

A szombat eszméjének hűséges őrizői, Maimúni első könyvének *א' הרע*, a hit s erkölcs összefoglalásának szenthivatású szolgálói, a tóratudás letéteményesei voltak, akik rabbijaink sorából ezidén, fájdalom, kidőltek. Működő helyük szerint sorakoznak bánatos emlékezésünkben:

Aschaffenburg: BREUER RÁFAEL, az agudda rideg szélsőségének következetes képviselője, aki Pápán született, de Frankfurtban nevelkedett. Beszterce: r. SELÓMÓ ULLMANN az erdélyi hagyománytartók előlülője, a szomszéd Makó hírneves, hasonló nevű rabbijának névűjítő unokája. Biala: r. SMUÉL ARJE SACK, a 89 évet élt, kabbálába merült aggastyán. Budapest: r. SZIMCHA BRÓDY, a hívek 96 évet élt tiszteletreméltó dajjanja.

Fehérgyarmat: r. BINJÓMIN JUNGREIS, gazdag elágazású rabbicsalád méltó sarja. Fürth: r. SIMON CEVÍ DEUTSCH, az ottani árvaház magyarországi születésű vezetője. Gailingen: r. JÓSZÉF SPITZ. Galánta: r. BINJÓMIN SEIDL. H. M. Vásárhely szomszéd gyülekezetének félszázadnál tovább tevékenykedett lelkipásztora, aki pályáját nálunk kezdette s akiről minap saját elárvelt szószékéről emlékeztünk meg: SELTMANN LAJOS. Jeruzsálem: a lomsai jesíva feje r. ELIEZER SCHULOWITZ. Komárom: KRAUS MÓR. Konstantinápoly: a régi török birodalom utolsó chachambasija: a 85 éves CHÁJIM BETSCHARANO Effendi, akinek tisztsége a Kemál-korszakkal megszűnt. Kremenec: r. HILLEL JICCHAK RAPOPORT. Lengyelország: r. ARON SMUÉL TAMRATH, az éles tollú író. Memel: LAZARUS LAJOS, Magyarország szülötte. Negyed, Nyitra megye: r. ÁVROHOM LÉB TROTZER. Ónod: r. MÁJER SCHÜCK. Ottynica: r. CHAJIM HAGER. Pozsony: r. SMUÉL DONATH. Pöstyén: r. KALMAN WEBER, a csehszlovák hívek előlülője, aki Pozsonyban váratlanul hunyt el. Salgótarján: r. MÓSE DEUTSCH. Stanislau: r. JÁKÓV TWERSKY, mizráchi-vezér. Tomasow: r. MÉÍR NEUHAUS. Vaja: r. JUDA GRÜNWALD. Város-Szalonak: BLAU BÓDOG rabbi. זכר כלם לברכה!

Ib. Maimóni második címe **סֵפֶר אֶהֱבָה** a szeretet könyve: a nevelő szeretetét, amely papnevelőinket, gyermeknevelőinket hivatásukra hivatja. Szombati szent munkás volt Budapest szószékén WEISZ MIKSA, a tanítás hivatott mestere, a zsidó tudomány jeles készült-ségű művelője, a Kaufmann-kéziratoknak, melyeket a Magyar Tudományos Akadémia örökölt, szakavatott följegyzője. Rabbiképzőnk neveltje volt s később oktatója. A párizsi rabbiképző vezetője JULES BAUER rabbi minap húnyt el. Az antwerpeni Tachkemóni-iskola igazgatója AZRIEL GÜNZIG, korábban loschwitzi rabbinus és a Haeskol című évkönyv szerkesztője.

A serdülő lányok tanítása körül szerzette nevelői babérait BACHER VILMOSNÉ GOLDZIER ILONA, a fővárosi felekezeti játékonykodás valóságos nemtője. Áldása volt férjének, a mi nagymunkásságú Bacher Vilmosunknak, a zsidó tudomány világhírű honi képviselőjének. Budapest: RUDENSKINÉ SÜDFELD FANNY, igazgató-tanítónő. A főváros felsőkereskedelmi iskolájának tanára volt HAIMANN HUGÓ.

Az öröklét szombatjába tért hitelemzőink és alapnevelőink hosszú sora. Budapest: TOTIS JÓZSEF, ÖTVÖS KÁROLYNÉ WEISZ SAROLTA, akit régi zsinagógánkban eskettem most 38 éve. Debrecen: SMILOVITS MIHÁLY, Dunaföldvár: LANTOS SIMON, Jánoshalma: NYITRAI ZSIGMOND, Kaposvár: VÉRTESI ADOLF, Kenderes: HORN SAMU, Kismarton: LENDVAI FÜLÖP, Miskolc: SCHLESINGER ÁRMIN, N. Szt. Miklós: ANHOLTZER MÓR, Nyitra: KLEIN CHÁJIM, S. A. Ujhely: GONDOS MÓR, Székesfehérvár: LUNGER ÁRON, Tapolca: ALPÁR MÓR, Tata: BÉRCI MÓR, Veszprém: KRÓN MÓR, Zsámbék: LIPSCHER JAKAB. Ijesztőn fogynak sorvadó iskoláink, ijesztőn kicsiny iskolásaink, ijesztőn régivágású iskolamestereink!

Ila. **סֵפֶר תַּחֲנוּן** Történelem fonalán, esztendő során első zárándok ünnepünk, az igatörés emléke, a micrájimi igálkodás szünte, jármazás alkonya, jármatlan szabadság reményének valóraválta. Maimóni soros könyve **וְזָמִיר**, időhöz köti minden ünnepi emlékezésünket. Megujul tavasszal az ünnep s beköszöntésére megujulva köszöntjük járomszög csodás kihullását, igazságnak, rabbilincsnek leoldását.

A gólusz igájának leoldásáért lelkesülnek Sión lelkes hívei. Az ős nép és az ős nyelv életrekeléseért rajongnak.

Az ős nép életrekeltő mozgalmaért buzgott és áldozott NASTISIN MIHÁLY, aki a szovjet elől Londonba menekült és bőkezűen pártolta a mozgalom terjesztő irodalmát. A jeruzsálemi nemzeti könyvesháznak ajánlotta föl öregapjának összes kézírásait KLUGER SALAMON. Megszívelte a régi szabályt: ³האמר ירושלם לא אמר כלום, aki csak mondogatja, rebesgeti Jeruzsálem nevét, de tettet nem szül sóhaja, annak Jeruzsálem neve semmitmondó mondás.

IIb. מַימוֹנִי Maimúni negyedik könyvcíme: az anyák, az ősi anyanyelv ujrakeltének szószólói. Anyanyelv lett a szent földön is, egyebütt is az életre keltett ősi nyelv: még a százados gettónyelv mámelősenját is kiszorítja. Napilapot szerkesztett, könyveket írt az új élő nyelven Varsóban IZRAEL CHÁJIM ZAGORODSKY.

IIIa. A kinyilatkoztatás ünnepe שְׁבוּעַת van harmadiknak soron. קְדוּשָׁה Szentség Maimúni ötödik könyvcíme. Gondolatok szentsége lep meg új héber költőink verseiben, sejtetlen poétás lelkület megnyilatkozása a fájdalom költőjének, RACHEL BLAUSTEINNAK dalaiban. Orosz föld szülte, Sión gondolata nevelte, a Szentföld fogadta be a korán elhunytat.

Los Angelesben halt el közel negyven éves amerikai mult után MENÁCHEM MENDEL DOLICKY, akit Júda Léb Gordon avatott poéta-utódjává, szólván ⁴הא לך עמי עלי רש מקמי

Az én tollam immár tompa,
Lépj te, fiam, a nyomomba!

IIb. מַימוֹנִי Maimúni hatodik címe: a csodaszerűek könyve az alkotó művészet csodáinak alkotói felé fordítja figyelmünket. Hivatott kutatója a költői irodalomnak, akiről magáról is meg kell ma emlékeznünk, Gundolf ⁴ tanítja: Teremtés csodája a költő csodatermő képzelete. Nem múló napiérdekűt, örök értéket teremt. Olthatatlan oltártűzet szít föl, amelynek lángján késő utódok fáklyája is ki-gyullad.⁵

Teremtő csoda a festőművész alkotása is: új meglátások, színhatások, színvarázsok rögzítése. A fővárosban GLATTER MÓR, Toulonban ABRAHAM MINTSCHIN működött. Utóbbi Kievből származott és francia földön érvényesült.

A nagyhírű LESSER URY Birnbaumban született 1861-ben s röviddel hetvenedik születésnapja előtt hunyt el Berlinben. Hírneve késői keletű volt. 1889-ben sikertelen mutatta be újszerű festésének első sorozatát, de 1916-i gyűjteményes tárlata meghódította a közön-

séget, amely közben kezdette megérteni a szín és felfogás forradalmárát.

Száz éve, hogy első festőink jelentkeztek. Új pályán független, hagyománymentes meglátás nevelte őket. A benyomás függetlenei voltak. Ez volt Ury is tájképeiben, szintömörítő pasteljeiben. Így tűntek föl véreink sorából francia földön CAMILLE PISSARO (1831—1903), német földön MAX LIEBERMANN, a németek legnagyobb élő festője. Ury csendes tájképei után a pezsgő, eleven fővárost festette, majd nagyszabású bibliai képekre tért át: Özönvíz, Mózes, Jeremiás képeit festette. Látói önkívület vezette vonalban, fegyelmezett színességben. Nagy bibliai képeit a zsidó néplélek tragikuma sugallta, mélyítette. Titokoldó ecsettel varázsolta vásznára a zsidó lélek bensőségét. Halála után a német nemzeti képtár Berlinben fősorakoztatta műveinek gyűjteményes tárlatát, amelynek gyöngye imába merült áhítatos zsidónak alakja volt.

Teremtő rendeltetése van a színjátéknak is, szerzőjének is, a színpad szervezőjének is. Az amerikai színház nestora New Yorkban halt el: BELASCO DÁVID, színműíró, színigazgató, rendező és színháztulajdonos. Angol bevándorlók San Franciscóban született sarja volt (1859) s a legnagyobb amerikai színházak mértékadó tekintélye lett.

Zene és ének művészete régi tere népünknek. Idei veszteséink között is szerepelnek énekeseink és zeneszerzőink. Kántoraink közül kidőlt Monoron WAX MENDEL, Félegyházán MARKSOHN ILLÉS, zeneszerzőink közül a 84 éves ROSENZWEIG MÓR Budapesten. New Yorkban temették JAKOB KOPPEL SANDLERT, akinek Éli-Éli kezdetű kétnyelvű, héber-yiddish dala népdalként él.^{5b} Az a színdarabja, amelyben e dal először fordult elő, megbukott, de a dal a szerző tudtán kívül később föltámadt és névtelenül a legnépszerűbb zsidó népdallá vált. Imént hallók a megható menetű, bús szövegű dalt, amelynek népdaljellegét tanúsítja, hogy kiadása és a pergő hanglemez már csak a hangszerelőt nevezi meg, a szerzőt elfeledte.

IVa. A negyedik ünnep יום כיפור. Ideiglenes, múltó az ünnepi sátor, múltó az ünnep csokra is. Hiszen mondásszerű lett az eszróg érték-telen volta a sátoros ünnep múltával. Múltó, hamarfeledésű a maradandónak hitt nyomdabetű is, akár a hírlap kérészetét, akár a szépírók múltó divatú tiszavirágait nézzük. Hamarmúltók a változékony divat írott szerzeményei. Igaz, hogy némelyik csak készárú

üzlet évadszülte cikkeként dobódik az olvasópiacra. Alacsonyszintű kereslet nem szül magasszintű maradandó termelést. De azért van napi sajtónak is, szépirónak is nemes föladása. Maimúni hetedik címe ורעים, veteményszórás utal e hivatásra. Tudás, meggyőződés, világlátás magvait hinti el a napi sajtó, ha mindjárt kósza hír, koholt nagyítás szerepel is olykor az éhes hasábok öregbetűs, vevőhívó töltelékeként.

Harcias tollú, ellenállhatatlan szatirájú, széles tudású és sokoldalú hírlapíró volt meráni ismerősöm, BENJÁMIN SEGEL. Ragyogó tollal, fölényes tudással írta meg megsemmisítő ítéletét a „Sión bölcsei” című gyáva hamisítványról.^{5c} Igazán veteményszóró, termékeny volt, amit keleteurópai véreinkről írt. „Szegény ujságírók”, így mondá legjobbjaik egyike:⁶ „alig van köztük, akit ismer a világ. A szerkesztőség méhkasában az egyes méhnek nincs neve. Rajzik. Édes fuvarával hazarepül a köpűbe, mindennap mézzé gyúrja, amit hozott s ujfönt tovaszáll. Dolgozik egyre, pedig „nem önmagának mézel a méhecske”. Egy bús nap aztán meghal és először írják meg róla, hogy élt: a méhkirály ír róla néhány elismerő emléksort. Homályban szolgálta a nyilvánosságot!” És emellett gúny tárgya az ujság napszámosa. Azt hiesztik felőle, hogy mindig csak mai nézetét tudja, de hogy holnap mit fog vallani, azt nem. Pedig van jellemes, elvtartó toll jócskán köztük. Igaz, hogy van köztük, mint a növényvilágban, színeváltó, napraforgó, olykor felemás virágú, hogy van köztük parlagi, földönkúszó és mocsári is, de van az egynyáriakkal szemben élőlvő gyökerű, szilárd meggyőződés is. Ilyen élőlvő meggyőződés volt SZATMÁRI MÓRÉ. Pártja mellett kitartó író volt, országgyűlési képviselő, Szilágyi Dezsőnek és körének bizalmasa, a függetlenségi eszmék szívós harcosa. Jelenítő képekben írta meg delelő, mozgalmas két évtizedének harcait, benne Tisza-Eszlár esetét és az akkori igazságügy-miniszter gyászos szerepét. Régen elmúlt időnek emléktartója volt. A fehér terror idején letette a tollat. „Vádlott lennék, ha erről nyilatkoznám,” mondá.

Felekezeti sajtónk ritka hivatottai közé tartozott Bécsben HIRSCHFELD LAJOS, a Wahrheit, Londonban GREENBERG LIPÓT a Jewish Chronicle szerkesztője, New Yorkban GEORGE WASHINGTON OAKES (Ochs), a nagy zsidó mozgalmak tolla.

Tágabb körű ujságírás avatottja volt KASTAN IZIDOR, a

Berliner Tagblatt 91 évet élt részese. Mint orvos kezdette pályáját. De a 48-as népuralmi eszmék és polyhistor tudása a nyughatatlan véralkatot a napi sajtóba készítették. Berlin volt szerelme, róla írta könyvét: Berlin wie es war — az a Berlin, amelyet félszázad előtt ismertem. Erőskezű szervező volt: megszervezte a német sajtó Birodalmi Szövetségét, az írói önértet védő sáncát. Kartársi hűsége végrendelkezésében is megnyilatkozott. A Szövetség jótétlelki alapjaira hagyta könyvtárának értékét. Az értékes gyűjteményt holnapután árverezik el Berlinben.

EHRlich ZSIGMOND, a bécsi hírlapírok Concordia-egyesületének elnöke és felebaráti közintézményeinek alapítója. A most leleplezésre kerülő bécsi Lessing-szobor kezdeményezője volt és 25 éves gyűjtéssel megteremtője lett. Nem pusztá véletlen, hogy két nagy német költőnek szobra Bécsben zsidó indításra létesült: Schilleré Ludwig August Frankl, Lessingé Ehrlich kezdesére.

Bécsi költő-hírlapíró volt HERRMAN MENKES. Gettó-történeteket írt s a Neues Wiener Journal munkatársa volt. Elbeszélő prózája tünt föl Münchenben RICHARD HULDSCHINERNEK, aki a háborúban mint osztrák-magyar katonaoorvos szolgált.

Világraszóló nevet szerzett SCHNITZLER ARTÚR. Atyja nagykanizsai volt s a hitközség boldogult atyám szorgalmazására támogatta a tehetséges fiút bécsi tanulmányai idején. Neves orvos vált belőle Bécsben, akinek fiait a hála hozzánk kötötte. Fiai is orvosi pályára léptek. Az egyik, Artúr, alig gyakorolta az orvosi hivatást, de az orvosi tudás és a fajlagos zsidó beleérződés alakította fajképszerű, szerves alkatú szereplőit. A jelennek költője Schnitzler: a csüggeteg, megfáradott, elernyedett európainak fajképe népesítette be ezt a jelent. A nyelv művésze volt és a stílusé. Minden szónak szétfoszlado határszélei vannak. A stílus művészetének titka ezt a körülményt széptani hatásra kiaknázni.⁷ Német írók közt alig akadt csak egyben is együtt drámai báj és nehéz kérdéseknek ily játékos, szemfényvesztő kezelése.⁸ Mesebonyolító, válságoldó képzelet, csomókibogozó megoldás lép meg színjátékaiban. Tarkítja őket jellemző bölcseségből kicsorduló találó mondások sűrű rajzása. Elbeszélő írásai aprószeres rajzolgatás során érzületek vonalainak ellenpontos kíséző zöngéje ötlük föl. Taglalása részletelemző, fonalfejtő, árnyalatfeszegető, ellentéttűző, érzésütköztető, a lelkiélet tépését foszlajtó babramunka. Boncoló észlelgetés, szórszálhasogató aprózás,

a tépelődésnek kilendítése holt vágányra és nyomában olykor csak lassúdad történés, háttérfestő vontatottság.^{8a} A megírhatónak határát horzsolta tolla, néha túl is lépte, de művészkeze enyhítette a visszás, sőt visszataszító helyzet kihívó merszét. A Lueger-i Bécsnek, a méla lemondás szülte kétkedő gúny kedvességének volt testöltése. Magyarföldi zsidó lett a lány, otthonosan vonzó, hősködéstől ment Bécsnek jellegzetes írója, akinek képzeletét Bécs mosolyos bája, néha ledérségbe sikló könnyűvérűsége sugallta. A Lueger-i Bécsnek és Schnitzler bécsi tudatának összeütközése lett későbbi alkotásainak bánatos, sötétlő háttere. A hasonulásba símuló bécsi zsidó tömegeknek okulására a jellegzetes bécsi írónak végtisztességéről a hivatalos Ausztria és fővárosa nem vett tudomást. Hozzánk való viszonyáról így nyilatkozott: Megvallom, hogy hitbeli közönyöm ellenére soha a keresztvízből nem kérnék. Még akkor sem kérnék, ha ily álnoksággal a sémfaló korlátoltakat végleg leszerelhetném.⁹ Ben-sóleg hitért küzdő lélek volt. Szakadozott elgondolásaiból válogatunk: A kétely kínja a hitnek alázatában csitul el. Kétségeimben mélyebb istenkeresés rejlik, mint némely hívő hitében. Minden emberben él a végtelenség és öröklét tudalma, de az emberi elme fakó fény a végtelennek szürkületében. Bárminő merész is a hit szárnyalása, a végtelenhez mérve ép oly távol marad Istentől, mint a kétely. A halhatatlanságról szól gondos csiszolású epigrammja: ¹⁰

Századok ültének el s neved is lefakúla kövedről:

Mállik a márvány, bár vésete drága arany!

Kései, messze tavasz hamvadból kelt örök éltet,

S lepke-özönli virág önt örökillatu báját!

Hogy lélekben a miénk legyen, ahhoz nem hiányzott, csak a szülői otthonnak melegágyas hagyománya. Mert a hit nem a nyílt fenyérnek vadvirága, a hit a melegágyinak, ki nem hűlő üvegháznak dús fejlődű, pazarszirmú, forróövi, csodás orchideája!

IVb. Maimúni nyolcadik címe: עבודה. Az Isten szolgálata a tudomány gyarapítása, terjesztése. Szó szerint עבודה munka, nehéz szellemi munka az emberi tudás munkája és mégis mindig csak átmenet és nem végleges megoldás. Változó a kutatás iránya és felfogása, a szellem anyagváltása, amit a fürkészés fölvetődő, folytatódó és új kelésű kérdései okoznak. Ily szellemi munkában a művelt népek kathedráin nem kivétel a zsidó tudós, pedig zsidóvalta, amely néhutt kizáró akadály, máshol sem előny-szülő körülmény. Hosszú sora dőlt ki idén egyetemi kiválóságainknak.

Berlin: HERRMANN DESSAU, a római császárság történetírója, a berlini Zsidó Akadémia egyik alapítója és kutató intézetének vezetője. ALFRED LEWANDOWSKY, híres templomi zeneszerzőnk fia, a társító egészségügynek és az ifjúság orvosi gondozásának szakfőnöke. Budapest: A műegyetem nyelvtanára: HUSZÁR VILMOS, francia és spanyol tudós társaságok tiszteleti tagja. Frankfurt a M.: ROBERT DREYFUSS, a strassburgi egyetem volt főorvos tanára. Konstantinápoly: CHÁJIM NAIM ELNEKAWE, a Pasteur-intézet vezetője, pszichiáter. London: SIR JOHN ABRAHAM JACOB DEVILLIERS, térképező tudós, a British Museum őre, aki zsidó tárgyakról írogatott. Az angol kormány szakértője volt Venezuela, Brazília és Labrador határkérdéseiben. Nápoly: ENRICO SERENI, az élettani intézet vezetője. Pávia: CAMILLO SUPINO, nemzetgazda. Perugia: ANGELO OLIVETTI, Mussolini munkatársa, a fasizmus elméletének kifejtője. Róma: DAVIDE DIAZ DE SANTILLIANA, a mohammedán jog kodifikálója. Trieste: GIULIO MORPURGO, vegyész és nemzetgazda. Kaliforniában húnyt el ABRAHAM ALBERT MICHELSON, első Nobel-díjas hitfelünk, akiről költött halálhíre nyomán már tavaly megemlékeztünk.

Heidelberg: FRIEDRICH GUNDOLF.¹¹ Ragyogó jelenség volt a német tudomány egén. Művei akaratlanul GEORG BRANDES emlékét idézik föl. Mindkettő szenvedelmes véralkatához hozzájárul, talán mint közös zsidó öröklés, a világosság és megértetés adománya, egyéni és lelki nagyság meg nem vesztegethető méltatása, a különbözőtől szétválasztás biztonsága, a rendkívüli kifejezés- és formaadókészség és végül a szépnek és hatalmasnak, a valóznak és hatónak szímatos érzéke.¹² Még tárgyaik is sokszor azonosak — Caesar, Shakespeare, Goethe, de már a felfogás aránytalanul elmélyülőbb Gundolfnál.

Ritkán csendül meg sugaras előadásában az ősi származás öröksége kézzelfogható módon. Meglep, ha Lutherről szoltában, akiben az újnemet beszéd hivatott megalkotóját, nyelvt teremő erejű tényezőjét csodálta, — meglep, ha Ézajás próféta szavával él: *חַדְשׁ בָּרַךְ שֶׁלֹא חָשׂ בּוֹ* Habebald und Eilebeute.¹³ A Luther-fordítás jellegzetessége elárulja a bibliai fordulat közvetlen forrását. De megvillan a zsidó Schiller-rajongás egyik remekművében.¹⁴ E rajongásnak Schiller a nemzeti színjáték megteremtője, aki a színpadot a közönségnek, a közönség megértését a színpadnak meghódítja. Új benne

az erkölcsi hév, a szónoki bűverő. Ez a hév hódította meg a szűk gettóból kisóvárgó zsidóságot, ez fordította le Schiller költeményeit héberre,^{14a} ez szülte yiddish paródiáit, ez szórta szét a gettó sikátorai-ban szálló igékül a röpke idézeteket, ez sugallta a heidelbergi katedrán az óriási szemkörű tudós rajongó értékelését. Gundolf származásának örökölt értéke, mondja Wolters,¹⁵ a sisteregve mozgó elme, hosszú értelmi sorozatok összefogása és az a szokatlan emlékező készség, amely terjedelmes műveit cédulázott gyűjtés nélkül íratta meg vele még akkor is, mikor mint Caesarjában sok századbeli számtalan idézetre támaszkodott. Ehhez járult a szellem életszülő, új szóveret-teremtő gazdagsága s a beszéd szónoki varázsa.¹⁶ Nagy remekei Caesar-, Shakespeare-, Goethe-könyvei, rendtartó fegyelmezettség mellett áttörték tudományszakuk korlátait.

Áttörte a meglátás szellemi tágköre, a méltatás érzelmi tömöritése és az előadás lázas ütemű, de komoly alakítása, új meglátás új fogalmazású fogalma, meg nem nevezettek nevezhetővé tétele.¹⁷ Előadásában az elemzés csiszolt és tisztult művészete ragad el és az emlékezés csodája, amely elmélyülő, részkerő együttérzésből fakad. Az észleletek tarkaságán végigsikló, sorakoztató, csoportképző, összefogó készség és az az égi adomány, amely a lélekben fogantakat beszédes nyelvköntösbe önti a maga nyelvteremtő bűverejével.¹⁸ Ez idén az érdeklődés homlokterében Goethe-könyve áll, amely megtanítja az olvasót e teremtő erejű egyént egész élet-ütemének menetéből megérteni. Elmélyedve könyvébe valósággal átéljük Goethének valóját, mert e páratlan nagyságnak legmegértőbb megértetője Gundolf volt.¹⁹

Va. Az ünnepek során שׁוּר a bereszkasztó, külön שׁוּרֵי־קוֹסֶה köszöntésű nap következik összefoglaló befejezésül. Az élő zsidóságnak, a zsidó közéletének napja, amelyet a vezeklő napoknak dallam-ismétlő örömnapijával toldott meg a hitbuzgóság összefogása. A zsidó közélet vezetői tüntetnek e nap alkonyán a körmenet élén és a hívek hálája száll föl az egek Urához, hogy meg nem fogyatkozott azoknak sora, akik áldoznak a gyülekezetért Maimúni kilencedik könyvének címén קִבְּנוּת אֶבְרָהָם a köznek hozott áldozattal. Emlékezetes áldozókat gyászolunk az idén e téren.

Legfájdabb gyászunk jótétlelki feladataink vezérének, BOKOR ADOLF jótékonysági elöljárónak, a Chevra elnökének elhunytá-

Megkíséreltük ravatalánál fényképbe rögzíteni jellemének, a chevra eszményének, jellegzetes vonásait.

Az új zsidó közéletet megteremtette Luzernben ERLANGER ÁBRAHÁM szívós hitbuzgalma, felvillanyozva egyúttal a pangásnak indult többi svájci gyülekezetünknek vallásos fölbuzdulását. Szerény kis ideiglenes imaházban találtam Luzernben a csekély számú zsidóságot, de azt is Erlanger építette. Egy ízben jahrzeitot tartó orosz hitsorsos kérte átutazóban, hogy a tízes ima-gyülekezetet hívja számára egybe. Erlanger összehívta a híveket, az idegen velük imádkozott és elutazott hálálkodás nélkül. Végrendelete értelmében néhány év múlva Erlanger kezéhez oly tekintélyes összeget hagyott templom-építésre, hogy gyönyörű kis várszerű épületet emelhettek, amelyben templom is, iskola is megfér.

A hagyománytartó hívek vezetője Hamburgban HUGO MAINZ volt, Karlsruhe városában MAIER ALTMANN.

A hazai zsidó közélet halottja SPITZER MÓR, Veszprémnek és kerületének elnöke. Hagyományként szállott reá az országos szervezet gondolata. Legelső szervezet – tervünk öregapjától, Arje Lőb Rapochtól származik. 1826-ban nyújtotta be a pozsonyi gyülekezetnek. A tervet boldogult atyám tette közzé, röviden hozzáfűzve a jeles szerzőnek életrajzát is.²⁰ Unokája elnöki üléseinknek buzgó és szeretetre méltó tagja volt. A fővárosi hatalmas gyülekezet három rokonszenves elüljáróját vesztette el KECSKEMÉTI ADOLFOT, GRAUER VILMOST és ARÁNYI IGNÁCOT, a chevra alelnökét, a debreceni gyülekezet elnökét temette, FREUND JENŐT. A hatalmas gyarapodott londoni hitköztség vezéralakja, ERNST H. SCHIFF dőlt ki, a berliniek BERTHOLD TIMENDORFER titkos tanácsosban a zsidó mozgalmak tevékeny tényezőjét, a Bené Berit elnökét és terjesztőjét siratták. Váratlanul hűnyt el Párisban az amerikai zsidóság vezéralakja, a Jewish Agency tanácsának tekintélyes tagja LEE KAUFER FRANKEL tanár, aki a zürichi nagygyűlésen helyszíni tanulmányai alapján számolt be Palesztina közgazdasági helyzetéről. Előkelő megjelenésű, neves nemzet-gazda professzor volt.

Vb. A tágabb közélet, az álladalom terén Maimúni tizedik címe, טהרה a szennytelen tisztaság, divatját múlta. Nem fénylő tulajdonsága a mocsoktalanság a mai közéletnek. Sokat észlelünk

szennyültet világszerte a közélet térein. Ezért hangsúlyozzuk véreink önzetlen közszereplését mindenütt, ahol a versenytől visszariadó gyávaság a közszolgálatból ki nem rekeszti őket. De a kirekesztést sem tűri olykor értékük és buzgóságuk. Romániában elhunyt az ottani zsidók félszázados előharcosa, STERN ADOLF. Félelmes felszólalásai a román parlamentben erős visszhangot keltettek. A román senátus tagja volt SALOMO WEISSELBERGER, Czernowitz polgármestere. A prágai parlamentben képviselte hitfeleinket SINGER LAJOS, Varsóban KIRSCHBAUM ILLÉS, az új török parlamentben NISSIM MACLIACH, a perzsa parlamentben SAMUEL JECHEZKÉL CHAJIM. Zsidó megbízóit hévvel képviselte Teheránban. A népszövetségnél panaszt tett kormánya ellen. A kormány öt évig börtönben kínozta, végül meggyilkoltatta. Dániában 17 évig volt miniszter BRANDES EDUÁRD, Georg Brandes testvére. Kétszer volt az amerikai Idaho állam kormányzója (1915—19) a Németországban született MÓSE ALEXANDER, előbb az ottani főváros, Boise polgármestere. Új alapítású várost nevezett el Idaho állama róla ALEXANDER-nek. Előkelő állást töltött be a bádeni zsidók főtanácsának volt elnöke, MAYER DÁVID, a közigazgatási bírói székben, mint nálunk a táblabíróiban városunk szülötte, a mi nagyolvasottságú SZÁSZ JÁNOSUNK. Fiatalkori buzgóságának köszönöm nem egy régiebb beszédem gyorsíró rögzítését. A török legfelsőbb bíróság tagja volt NISSIM EFENDI BARESAK, a drinápolyi Bené Berit elölülője.

Via. Égi sorsdöntés napja a hatodik ünnep, a יום מַיְמוּנִי. Maimúni címeinek sorában נִיִּקָּן következik: földi sorsdöntő kártevések jóvátételéről szól. Anyagiakat kiegyenlítő gondoskodás, a vagyon érvényesülését ellenőrző pénzügyi szervezet volt korunk legkiválóbb pénzügyi gondozójának és tekintélyének alkotása. PAUL M. WARBURG, ez az Amerikába átszármazott nagyvonalú egyéniség, e téren véreink legnagyobb tekintélye. Harminc éve, hogy Hamburgból New Yorkba került. Sajtó útján, tudós könyvben támadta a papírdollárözönt öntő magánbankok korlátlan tömegét és helyükbe megteremtette az Egyesült Államok Federal Reserve Bankját (1913). Németföldi, jobbára frankfurti eredetű zsidók voltak, akik a világháború előtt Európa tőkefeleslegét New Yorkba vonzották és a világháborús összeroppanás után az új otthonból igyekeztek támogatni az elkoldúsodott öreg világrészt. Legjelentősebb szerep-

lője e mozgalomnak WARBURG volt, a hamburgi nagy bankház kiváló sarja. Közvetített szülőföldje és új hazája közt.

VII. A szerzés, a vagyon címe következik Maimóni törvényében: תרומה. A sorsdöntő bankhatalmak szomszédságában virul a vagyon sorsjavító feladata. A felgyúlt birtok nyomorosztató, ellentét-nyehesztő, önkéntes, társító áldozása a felsőbb szellemi érdekek, keresetre meddő tudós törekvések s a jótéltélek ezernyi oltárán. Magasabbrendű békeszerző e bőkezű áldozás, amelynek olvasatlan összegei világszerte a zsidó jótéltélek fönnkelt, nemes voltát dicsérik. Káprázatos összegekről hallunk. Igaz, csak külső országok tájáról, mert a kimerült óvilág meddő nyomortalaja gyéren termi bőkezűség gyarapító gyümölcseit. Régi zsidó vagyon dézsmájának, a Rothschild-ház alapítványainak kezelője volt JULIUS GOLDSCHMIDT Frankfurtban, előkelő régiség-szakértő, múzeumok bőkezű támogatója, a frankfurti zsidó múzeum elnöke. Messze Délafrika táján Johannesburgban CHARLES SOLOMON 75.000 fontott hagyott jótékony célra, egy harmadát Palasztina javára. Londonban JOEL SOLOMON BARNATO, a gyémánt- király hagyott rengeteg vagyont közcélokra. St. Louisban NATHAN FRANK hagyatékából jutott tetemes dollárkincs zsidó jóléti intézményeknek és a látogatta zsinagógának. A most sűrű emlegetésű Shanghaiban ÁRON HAARDAN milliókat költött jótékony célra és 11 árva fiút fogadott örökbe és nevelt föl. New York a jótét fővárosa. ALBERT HERSKOVICS onnen alapított Nagyváradon kórházat. New Yorkban élt a boldog emlékü Jakob Schiff fia MORTIMER L. SCHIFF, szónok és író, az Egyesült Államok cserkészeinek fővezére, óriási közlekedési vállalatok feje, aki nagy dolláralapítványokon túl 1800 kötetes könyvtárt juttatott az ottani rabbiképzőnek. Egy millió dollár jutott MORTON MEINHART után a zsidó jóléti intézménynek. Jótékony közcéloknak huszonötmillió dollárt rendelt, 10 millió értékű műgyűjteményt a New Yorki központi múzeumra hagyott MICHAEL FRIEDMANN. Példátlan volt a csikágói JULIUS ROSENWALD pazar áldozatkészsége. 55 milliót osztott ki életében közcélokra, 11-et végrendeletében. Ebből négyet szerezsen iskolákra szánt, ötöt zsidó földműves telepekre. Áldozatossága a zsidó vagyon dicsősége. HOOVER és BRÜNING fejezték ki államaik részvétét elhúnytakor. Tavaly pedig, mikor 1 milliót küldött berlini ingyenes gyermekfogklinikára, HINDENBURG fordult hozzá hálálkodó sorokkal. A

cincinnati zsidó szemináriumnak félmilliót juttatott.²¹ Minden észak-amerikai városnak 25.000 dollárt kínált szerezsen gyermekek otthonára, ha a város e célra maga is költ hetvenötezret. Jesivák bőkezű alapítója húnyt el minap a Szentföldön: r. NOAH SKLOWER.

VIIa. **ידב** Az engesztelő nap zárja a hetes sort. Emlékezetes megrendülés napja lett idén a poroszföldi Königsberg városában hitfeleinknek. Az egyetem protestáns bibliaszakos tanára állandóan látogatta a zsinagóga istentiszteletét. Ott volt idén is hosszúnappor. Délután hazatért és váratlan elhunyt. MAX LÖHR-t,²² aki kétszer is volt tanulmányúton hosszabb ideig a Szentföldön, benső rokon-érzés fűzte hozzánk. Nemcsak tanította a szentírást, átélte is. Jeremiás siralmain, a zsidó fájdalom magasztos megnyilatkozásán kezdte irodalmi működését. Később a tórára vonatkozó újabb elméletek ellen szállt síkra. Írt a bibliai menedékjogról, régiségtani tanulmányt a szentély füstölő fűszerszámáról. Ez utóbbiban hálásan dolgozta föl a tőlem kért adatokat. Becsületes törekvése volt, Maimúni tizenharmadik címe értelmében **שעשע** részrehajlatlanul alkotni megítéletét a zsidóság múltjáról és jelenéről. Jeles zsidó tudósokkal, például régebben elhunyt barátommal, SIEGMUND FRAENKEL boroszlói tanárral, baráti viszonyban állott. Halála mélyen megrendített — hisz két nappal előbb még tudományos kérdéssel fordult hozzám. Végrendelkezése az volt, hogy koporsójánál a Schwalm zenésítette ádon ólamot énekeljék el.

Kivételesek barátaink a német egyetemi körökben. Ő belőle is azért nem lett egyetemi rektor, mert az irányadó többség bizalmát irántunk való pártatlan indulattal nem lehet ott sem megszerezni. Ha az ő törekvése volna irányadó, nem kellene ma iszonyattal megemlékeznünk a pesti zsinagóga gaz merénylőjének áldozatairól.

VIIb. A Maimúni alkotta rendszernek utolsó könyve **שעשע**: bírákról, törvénykezésről, uralkodokról és háborúikról szól ez utolsó cím. És ebbe a könyvbe rejtette el Maimúni a gyász előírásait **אבל**-ról szóló fejezeteit. Nem voltak szervesen bekapcsolhatók a törvény rendszerében sehova, mert a zsidóság az élő életnek irányító hite. Sohasem volt a múltban merő kegyelet, amely a halálból kél. De halálhozó háborúk nélkül a múlt sem tudta elképzelni a nemzetek életét. És ma sem **שעשע** bírák, népközi bírák ítélik a népek össze-

tűzését — fegyvertűz dönt távol napkelet békebontott vidékén, nem bírói ítélet.

Királyok és háborúk — e cím fejezete. A királyok sok helyütt eltűntek, néhány csak címben élnek, címszóként szerepelnek, de a háborúk nem ültek el. És a háborús seregekben fegyvert hordanak véreink és nem mindenütt szakad meg pályájuk azért, mert véreiktől, vallásuktól nem szakadtak el.

A belga király, a senatus és a kamara jelenlétében tartott gyászbeszédet a hadügyminiszter hitfelünk, LOUIS BERNHEIM vitéz generális fölött. Az ausztráliai világháborús hadsereg vezérő tábornagya a Melbourneben elhalt SIR JOHN MONASH volt. Ravatala a parlamentben állott és Londonban a zsinagóga gyászistentiszteletén megjelent az angol kormány és Ausztrália kormányzója. Emlékére az ausztráliai zsidóság a Szentföldön Haifa táján nevét viselő ligetet ültetett.

Nálunk száz esztendőt élt két 48-as honvéd hűnyt el: HELLER ADOLF és LINK HENRIK; ezúttal talán valósággal Kossúth utolsó honvédei.

Korra közel állottak hozzájuk a chevra legidősebb, idén elhunyt tagjai, akiknek a tizedik évtizedbe engedte a Gondviselés napjaikat beleélni: BÉKEI MIKSA, SPITZER DÁVID és WINKLER MÓR.

* * *

אין פחתין מן מעשרות ומושבות למת כבוד הכל הבליים אשר הקדחת הכל הבליים הכל²³

Sírzárta, hantdomborulta után a hazainduló gyászkíséret menete hét megállás időzésével tartozik az elpihentnek, mert hét pihentés, hét pihegő lehellet csoportosul Kohélet kezdő igéjében. Így állottunk, időztünk hét kettős csoportjánál a zsidóság idei nagy veszteségeinek, Mózes gyásznapijához fűzve a késő tanítványok elmúlásának gyászát.

Bánatos, fájó az emlékezés, de vesztéseink nagy alakjai büszkévé avatják a bánatot. Amíg Izrael ily kimagasló fiakra utalhat az élet minden terén, addig merő létével, éltevoltával rácafol támadóira, addig megnyugóvó elégüléssel szólhat: ישׂרָאֵל אֲשֶׁר־יְיָ²⁴ üdv néked te büszkebánatú, gyöngyfűző gyászú Izrael!

Amen.

* *
*

JEGYZETEK.

¹ Ned. 9,6. — ² Daat zekénim 14a. — ³ Ned. 1,3. — ⁴ Gundolf, Shakespeare u. d. deutsche Geist, Berlin 1 20 p. 254. — ⁵ U. o. 200. — ^{5b} Eli-Eli für Violoncell u. Klavier. Zürich u. Lpz 1924 (Stadtbibliothek Frankfurt a M. Judaica p 494.) — ^{5c} Segel, die Protokolle der Weisen von Zion 1924 (Stadtbibliothek p. 244). — ⁶ Ágai, Vizen és szárazon II 202. — ⁷ Gedanken über Kunst. Neue Rundschau 1932 p. 39. — ⁸ Diebold. — ⁹ Der Weg in 's Freie 139. — ¹⁰ Sprüche und Bedenken 12-23. 44. — ¹¹ Enc. Jud. sv Gundelfinger. — ¹² Victor A. Schmitz, Friedrich Gundolf, Heidelberg 1931 p. 9. — ¹³ Ézajas 8,1. Gundolf, Lessing, Heidelberg 1929 p. 7. — ¹⁴ Gundolf, Shakespeare und der deutsche Geist p. 285. — ¹⁵ Wolters, Stefan George, Berlin 1930 p. 168, 483. A zsidó Schiller-rajongás érdekes példái Nordau atyjának, Südfeld Gábornak héber Schillerfordításai. Lásd Samuel Bettelheim, Zurück zur Bibel, Wien 1932 p. 147. — ¹⁶ Schmitz p. 5. — ¹⁷ U. o. p. 20. — ¹⁸ Otto Regenbogen, Friedrich Gundolf zum Gedächtnis. Heidelberg 1931. — ¹⁹ U. o. p. 7. — ²⁰ L. Löw, Der jüdische Kongress in Ungarn. rest 1871 p. 91. — ²¹ *Springfield 1862. VIII. 1. mh 1932. I. 6. — ²² *1864. IV. 30. mh. 1931. X. 21. — ²³ Bb 100b. — ²⁴ M. V. 33,29. —

B 87246